

Dr Jacek K. Danel
PWSZ w Zamościu

ZAMOJSZCZYNA W PLANACH CHRUSZCZOWA Nieznany dokument z Instytutu i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie

W swojej najnowszej książce *Kennedy z Zamościa. Nie tylko wojenne tajemnice minionego wieku*¹, jaka została wydana pod koniec 2007 r. dr Krzysztof Czubara jeden z jej rozdziałów poświęcił planom Józefa Stalina² przyłączenia m. in. Zamojszczyzny do Związku Sowieckiego. W rozdziale *Matka wuja Józefa, – czyli jak Zamość Stalinowi wyrwano*, opierając się na wspomnieniach Bolesława Drobnera³ i Zygmunta Berlinga⁴ opisuje historię chęci przyłączenia ziemi zamojskiej w skład państwa sowieckiego.

Powołując się na publikację wspomnień Drobnera i Berlinga oraz na list, jaki w 1964 r. do Mieczysława F. Rakowskiego⁵ skierował Drobner będący

¹ K. Czubara, *Kennedy z Zamościa. Nie tylko wojenne tajemnice minionego wieku*, Zamość 2007.

² **Józef Stalin** właśc. Iosif Wissarionowicz Dżugaszwili ur. 18 XII 1878 r. (6 XII starego stylu) w Gori na terenie Gruzji, zm. 5 III 1953 r. w Moskwie. Sekretarz Generalny Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego i premier ZSSR. Faktycznie dyktator Związku Sowieckiego. Zbrodniarz, odpowiedzialny za wybuch II wojny światowej.

³ **Bolesław Drobner** ur. 28 VI 1883 r. w Krakowie, zm. 31 III 1968 r. w Krakowie. Z wykształcenia dr chemii. Przed 1939 r. czł. Polskiej Partii Socjalistycznej, opowiadający się za współpracą z komunistami. Po 1943 r. czł. Związku Patriotów Polskich oraz Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego. W 1945 r. prezydent Wrocławia. W latach 1956-57 I sekretarz PZPR. W 1944 r. poseł Krajowej Rady Narodowej, potem poseł na Sejm PRL w latach 1957-65.

⁴ **Zygmunt Berling** ur. 27 IV 1896 r. w Limanowej, zm. 11 VII 1980 r. w Warszawie. Legionista, następnie w Wojsku Polskim, zwolniony z służby czynnej w lipcu 1939 r. W obozie jenieckim w Starobielsku w 1939 r. rozpoczął współpracę z NKWD. W 1940 r. przyjął obywatelstwo sowieckie i zadeklarował się wstąpić do Armii Czerwonej. Był zwolennikiem włączenia Polski jako XVII republiki ZSSR i współautorem wiernopoddańczej deklaracji hołdu i lojalności skierowanej do Stalina w marcu 1941 r. Następnie w armii polskiej (gen. Władysława Andersa) w Związku Sowieckim, z której zdezerterował, w kwietniu 1943 r. Rozkazem gen. Andersa zdegradowany i wydalony z WP. W lipcu 1943 r. skazany przez Sąd Wojskowy Polskich Sił Zbrojnych zaocznie na karę śmierci za zdradę. Członek Związku Patriotów Polskich, awansowany przez Stalina na generała. Dowódca I Armii WP w ZSSR. Poseł KRN. W latach 1944-47 r. w mundurze sowieckiego generała studiował w Akademii Wojennej w Moskwie. Do kraju wrócił w 1947 r. zajmując drugoplanowe stanowiska w wojsku i państwie komunistycznym. Od 1963 r. w PZPR.

⁵ **Mieczysław Franciszek Rakowski** ur. 1 grudnia 1926 r. w Kowalewku. Działacz społeczny i polityczny w okresie PRL. Dziennikarz i historyk. W latach 1945-49 oficer WP, następnie pracownik Komitetu Centralnego PZPR latach 1949-57. Redaktor naczelny „Polityki” w latach 1958-82. Wicemarszałek Sejmu PRL 1985-85, Premier PRL w latach 1988-89, ostatni sekretarz PZPR 1989-90. Autor m. in. *Dzienników politycznych 1958-1990*.

wówczas posłem na Sejm PRL, dr Krzysztof Czubara napisał, że 7 lutego 1944 r. na posiedzeniu Rady Najwyższej Związku Sowieckiego mówiono o przyłączeniu Zamojszczyzny do Ukraińskiej Socjalistycznej Sowieckiej Republiki. Autor wspomina, że pisano na ten temat w lutym 1944 r. na łamach „Izwesti”. W dniu 1 marca 1944 r. w tej sprawie wypowiadał się Nikita Chruszczow, przewodniczący Rady Komisarzy Ludowych i premier Ukraińskiej Socjalistycznej Sowieckiej Republiki. Mówił on wówczas, że naród ukraiński domaga się przyłączenia do Sowieckiej Ukrainy ziemi: Chełmskiej, Hrubieszowskiej, Zamojskiej, Tomaszowskiej i Jarosławskiej⁶.

W swojej książce dr Krzysztof Czubara pisząc o próbach włączenia, do ZSSR – Zamojszczyzny w dużej części opiera swój rozdział na źródłach, jakim są wspomnienia Berlinga, które zostały opublikowane w 1991 r. pisząc m. in.: (...) *pisal w swoich wspomnieniach Berling: „Stalin opuścił na kilka chwil zebranych, wyszedł z sali i za chwilę wrócił z dużą, rozwiniętą mapą (...) i rozłożył ją na stole. Obejmowała ona całe interesujące nas terytorium nad Odrą i Bałtykiem oraz ziemie polskie sprzed września 1939 r. Stalin – pochylił się nad nią i przyniesionym z nią razem czerwonym ołówkiem nakreślił na niej historyczną linię. Rozpoczynała się w Dziwnowie, u ujścia do Bałtyku wschodniego dopływu Odry, tym dopływem granica biegła wzdłuż wschodniego brzegu wyspy Wolin do Zalewu Szczecińskiego, a stamtąd do ujścia Nysy Łużyckiej i dalej w górę rzeki, w kierunku dawnej, przedwojennej granicy niemiecko-czechosłowackiej. Przez moment [Stalin] kontemplował swoje dzieło, po czym zwrócił się do mnie: - To będzie wasze. No cóż, tak będzie dobrze? - Dobrze, Józefie Wissarionowiczu - odpowiedziałem". Sprawę granicy wschodniej na tej naradzie pominięto, a Stalin miał się zastanowić nad sugestią Berlinga, który proponował, aby Związek Sowiecki anulował umowę graficzną z Niemcami z września 1939 r., a także, by strona polska mogła podjąć ostateczną decyzję w sprawie granicy z ZSRR dopiero po wybraniu nowego sejmu*⁷.

Wspomnienia Berlinga⁸ zamazują prawdę historyczną, trudno, więc powoływać się na niego jako źródło historyczne⁹. Berling w swoich wspomnieniach pisał nieprawdę, starając się wybielić swoją zdradziecką rolę, jaką odegrał w latach 1939-1945 r. w Związku Sowieckim. Piszę w nich m. in., że był przeciwnikiem, aby Polska była XVII Republiką Związku Sowieckiego, a faktycznie w latach 1939-1943 był zwolennikiem tejże koncepcji politycznej i współautorem wiernopoddańczej deklaracji skierowanej na ręce Józefa Stalina w marcu 1941 r. na trzy miesiące przed agresją Adolfa Hitlera¹⁰ na Związek Sowiecki¹¹.

⁶ K. Czubara, *Kennedy z Zamościa*, op. cit. s. 67.

⁷ Ibidem, s. 71.

⁸ Z. Berling, *Z łagrów do Andresa*, Warszawa 1991; *Przeciw 17 Republice*, Warszawa 1991; *Wolność na przetarg*, Warszawa 1991.

⁹ J. R. Krzyżanowski, *Pamiętnik zdrady*, „Zeszyty Historyczne”, Paryż 1994, nr 107, s. 213-218.

¹⁰ **Adolf Hitler** ur. 20 IV 1899 r. w Brauna, zm. 30 IV 1945 r. w Berlinie. Kanclerz Niemiec od 1933 r. następnie Wódz i Kanclerz III Rzeszy Niemieckiej 1934-45. Zbrodniarz, odpowiedzialny za wybuch II wojny światowej.

Należy również wspomnieć, że w pracach, jakie się dotychczas ukazały na temat życia i działalności Z. Berlinga ich autorzy nic nie wspominają o rozmowie J. Stalina z Z. Berlingiem na temat przyłączenia m. in. Zamojszczyzny w skład ZSSR¹².

Natomiast wspomnienie Drobnera, byłego drugorzędного działacza PPS – jak mawiała o nim Lidia Ciołkoszowa¹³, członkini ostatniej Rady Naczelnej PPS¹⁴ są niewątpliwie wartościowym źródłem historycznym.

Przeprowadzając kwerendę naukową w związku z pracą nad habilitacją w Instytucie i Muzeum im. Gen. Sikorskiego w Londynie w lipcu 2007 r. znalazłem w kolekcji prezydenckiej Augusta Zaleskiego (A.21/11), dokument uzupełniający wiedzę na temat próby przyłączenia Zamojszczyzny w skład Ukraińskiej Socjalistycznej Sowieckiej Republiki. Jest to pisemna informacja, jaka została przekazana do wiadomości Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej na Uchodźstwie, w marcu 1944 r. Dokument został sporządzony 27 marca 1944 r. i dotyczy obliczeń narodowościowych powiatów, jakimi zainteresowany był Nikita Chruszczow, chcąc zagarnąć na rzecz ZSSR również Zamojszczyznę. Warto przypomnieć, że żona, Chruszczowa urodzona była koło Hrubieszowa i miała niewątpliwie wpływ na nagłą decyzję Nikity.

Poniżej przedstawiam treść uzyskanego dokumentu, zgodnie z pisownią, w jakiej został sporządzony.

Oblicze narodowościowe powiatów chełmskiego, zamojskiego, Tomaszewskiego, hrubieszowskiego i jarosławskiego.

Agencja Reutera podała d. 16 marca 1944 r. w depeszy z Moskwy, że p. Nikita Chruszczew /Krushchev), przewodniczący Rady Komisarzy Ludowych Ukraińskiej Republiki Sowieckiej w przemówieniu, wygłoszonym na sesji Ukraińskiej Rady Najwyższej w Kijowie w d. 1 marca, domagał się wcielenia do Ukraińskiej S.S.R okręgów Chełma, Hrubieszowa, Zamościa, Jarostawia i Tomaszowa /w oryginale angielskim: Holm, Grubieshev, Zamostne, Yaroslav i Tomashev/.

„Cztery pierwsze z tych okręgów – stwierdził dalej Reutera – wymienione zostały na posiedzeniu Wszechzwiązkowej Rady Z.S.S.R. w lutym rb., obecnie jednak po raz pierwszy włączony tu został Tomaszów”.

¹¹ E. Kotarska, *My z Willi Rozkoszy*, „Gazeta Wyborcza”, 12-13 VI 1993, nr 135; ST. Jaczyński, *Sowieckie próby pozyskania oficerów polskich w latach 1940-1941*, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, Warszawa 1993, tom 146;

¹² D. Bargielowski, *Konterfekt Renegata*, Warszawa 1996; St. Jaczyński, *Zygmunt Berling między sławą a potępieniem*, Warszawa 1993;

¹³ **Lidia Ciołkoszowa** ur. 24 VI 1902 r. w Tomaszowie Mazowieckim jako Lidia Kahan. Zm. 9 VI 2002 r. w Londynie. Absolwentka Uniwersytetu Jagiellońskiego (doktorat z polonistyki). Jedna z najwybitniejszych działaczek socjalistycznych w dziejach niepodległej PPS, żona Adama Ciołkosza. Po 1978 r. stała na czele PPS na Uchodźstwie w Londynie do 1991 r.

¹⁴ Rozmowa z dr Lidią Ciołkoszową przeprowadzona przez Jacka K. Danelę w 1991 r. w Londynie. Nagranie w archiwum autora.

Tyle doniesienie. Jak absurdalne są wymienione w nim roszczenia, o tym świadczą stosunki narodowościowe na odnośnym obszarze.

Według polskiego spisu ludności z roku 1931 odsetki narodowości w wymienionych pięciu powiatach przedstawiały się następująco:

Powiat Chełm: Polacy 74,4 proc., Ukraińcy 8,1 proc., Żydzi 12,6 proc., Niemcy 4,2 proc.

Powiat Zamość: Polacy 87,3 proc., Ukraińcy 1,7 proc., Żydzi 10,8 proc., Niemcy 0,0 proc.

Powiat Tomaszów: Polacy 71,5 proc., Ukraińcy 17,1 proc., Żydzi 11,0 proc., Niemcy 0,3 proc.

Powiat Hrubieszów: Polacy 78 proc., Ukraińcy 14,7 proc., Żydzi 6,6 proc., Niemcy 0,3 proc.

Powiat Jarosław: Polacy 81,4 proc., Ukraińcy 14,1 proc., Żydzi 4,1 proc., Niemcy 0,0 proc.

Z chwilą zajęcia Polski w r. 1939 okupacyjne władze niemieckie podjęły od razu próby wygrywania elementu ukraińskiego przeciw ludności polskiej. Otoczono wszędzie ruch ukraiński specjalną opieką i przyznano mu różne przywileje, przy równoczesnym ostrym prześladowaniu Polaków. Wreszcie władze niemieckie przeprowadziły swe własne „spisy ludności”, przy czym część ludności polskiej w południowo – wschodniej Polsce oraz we wschodniej części woj. lubelskiego zapisano do narodowości ukraińskiej, fałszując istotny stan rzeczy. Wyniki całej tej akcji były jednak nikłe w stosunku do wysiłków i kosztów. Według urzędowego wydawnictwa niemieckiego „Das deutsche General – Gouvernement Polen” /Kraków 1940/ stosunki narodowościowe na odnośnym obszarze przedstawiały się następująco /nb. władze niemieckie przeprowadziły inny podział na powiaty, m. in. kasując powiat tomaszowski; dla powiatu jarosławskiego, książka cyfr nie podaje/:

Powiat Chełm – wieś: Polaków 122.000, Ukraińców 64.000, Żydów 17.000, Niemców 15.000.

Powiat Chełm – miasto: Polaków 16.000, Ukraińców 7.500, Żydów 10.000, Niemców 500.

Powiat Zamość: Polaków 125.000, Ukraińców 8.000, Żydów 11.000, Niemców 100.

Powiat Hrubieszów: Polaków 83.000, Ukraińców 91.000, Żydów 11.000, Niemców 583.

Jak z cyfr tych wynika, okręgi Chełma i Zamościa wykazywały nawet w statystyce niemieckiej olbrzymią przewagę ludności polskiej /okręg zamojski prawie 90 proc./. Jedyne w okręgu Hrubieszowa władze niemieckie „wykryły” bardzo zresztą niewielką przewagę Ukraińców; relację z kraju stwierdzają jednak, że dopuszczono się tam przy spisie największych fałszerstw.

Londyn, d. 27 marca 1944 r.